

Skogens historia

En idéhistorikers perspektiv

SVERKER SÖRLIN

Fil. dr, Umeå universitet, Umeå

Föredrag vid skogshistoriskt symposium på Kungl. Skogs- och Lantbruksakademien
den 17 november 1987

I

Vad ryms inte i vår skogshistoria? En av dem som skrivit skogens historia i vårt land är Carl Fries, Skansen-chef på sin tid. Ser man på hans mångsidiga författarskap så inser man vilka skatter som döljer sig bakom ordet. När Fries skrev om skogen, skrev han om rikets politiska hävder, om Tornedalens bönder, om de småländska ängslyckorna, där han fick sina första formgivande intryck. Han skrev om *Nils Holgerssons underbara resa*, denna bok som bland mycket annat också är en skoglig historia. Den är »en sagokrans virad kring Sveriges land», skrev Fries, och sammanfattade vad generationer av skolbarn gärna skulle instämma i. Någon har sagt att Carl Fries skrev »markens historia», och det är nog sant. Det ämnet är kanske ännu större än skogshistorien.

II

Det finns många sätt för en idéhistoriker att närma sig ämnet skogens historia – jag tänkte här ta upp några av de viktigare, utan att ändå hinna med alla.

Ett sätt att börja är att snarare tala om »skogens historia» än om skogshistoria. Med »skogen» menar jag här närmast *begreppet* skog, taget som kollektivt inre fenomen. Den historiskskrivning som då ligger framför oss är den som introducerats inom den franska s. k. Annales-skolan alltsedan mellankrigstiden och som skulle kunna kallas just begreppshistoria. Det har utkommit arbeten om barndomens historia, om dödens, kärlekens och ålderdomens historia.

Dessa är abstrakta begrepp och undersökningarna har inte i första hand varit inriktade på att förstå dödens och kärlekens fysiologiska villkor eller studera statistiken över dödsorsaker eller ingångna äktenskap (även om man gjort också detta). Syftet har varit att istället se närmare efter vilka föreställningar människor under olika epoker knutit till dessa fenomen, hur kärlek och död gestaltats i konst och litteratur och, kanske än mer, hur dessa livets konstanter tett sig i människornas inre världar av glädje och fruktan, likgiltighet och förhoppningar.

Den svenska skogen är inte abstrakt, men i en viss mening kan man nog jämföra den med begrepp som »kärleken» och »döden». Den har varit så central i svenskarnas liv och föreställningsvärld att man faktiskt kan tala om den just på begreppshistoriens vis. Att skriva skogens historia blir då att ta fasta på mentalitet lika väl som på ekologi, att tolka en retorik och en ikonografi, lika mycket som att bedriva dendrokronologi och pollenanalys.

Det kan till exempel handla om att gå in i det uppteckningsmaterial av sägner och talesätt som etnologer vanligtvis arbetar med och som frambringar skogslivets »bärare», »tomtar» och »vittra». Det kan handla om att förstå den livsform som för bara ett par generationer sedan var vardag i stora delar av norra Sverige och som innebar årliga förflyttningar till fäbodvallarna, till myrslåttern och logdansen. Näringsfånget fanns i skogen: man gick i bärskog, i fågelskog, i harskog, i älgskog – kanske rentav någon gång till älskog. Vi närmar oss då kanske skogshistoriens periferi, men på något sätt hör dessa kulturyttringar ändå dit.

Det har konstaterats att de politiska mönstren och väljarbeteendet varierar beroende på var man bor, vilket i sin tur hänger samman med att bostadsorten betingar hur man lever och vilka intressen man har. Skogen har sin politiska geografi. I det inre av Norrbotten finns den så kallade ödemarkskommunismen. I mellersta Norrland fanns under en period i början av seklet en anmärkningsvärd representation av frisinnad vänster. Det rörde sig om småbrukare, som visserligen var löneanställda i skogsbruket under delar av året och därför kunde sympatisera med arbetarrörelsens idéer. Men samtidigt hade de egna torp och gårdar, de var inte proletärer, den ideologi de sökte måste ta hänsyn till det förhållandet. Det fanns hos många av dem också en skepsis till storindustrin och urbaniseringen. Man utvecklade därför agrar-socialistiska böjelser, man blev georgister eller landsbygdsvänliga radikaler.

Vi talar om skogens historia ur ett folkligt perspektiv. Man skulle lika väl kunna betrakta den från stadens horisont. Den svampplockande medelklassens skog har varit något avgjort annorlunda, en rekreativskälla, kanske en estetisk kategori. Nöjesjägaren har *sin* alldeles bestämda skog. Den som engagerar sig för fjällnära skogars bevarande har *sin* specifika skogssyn. Jägmästaren på sitt tjänsterum har åter en annan. Den som lämnat skogen för staden – och de människorna är många i vårt land – har kanske ett nostalgiskt stämningslandskap inpräglad sedan tidiga barnaår.

Ur dessa alldagliga konstateranden växer det, menar jag, en viktig slutsats: Konflikter om skogens utnyttjande hänger nära samman med vilket synsätt man har, och detta beror i sin tur på var man befinner sig, dels i samhällspyramiden, dels i geografien.

III

En annan slutsats är att man egentligen aldrig kan tala om *en* svensk skog, det finns hela tiden många, varje individ har väl ytterst sin egen. När vi skall skriva skogens historia måste därför dessa skilda synsätt framträda, liksom de konflikter som växer därur. Ser vi på stormaktstidens retoriska patriotism, så noterar vi hur den prisade den nordiska naturens alla förmåner. Men skogen var samtidigt ett så naturligt inslag i landskapsbilden att den knappast förtjänade något särskilt beröm. Rudbeckianerna var mer intresserade av det odlade landskapet. Skog fanns i övermått, även om den ofta tröt där den bäst behövdes, runt bergverken. Statliga skogsordningar utfärdades och man sökte hålla allmogen i tukt, särskilt de svedjande finnarna.

Två skilda intressen av skogen kolliderade och konflikten har hållits vid liv in i våra dagar. Å ena sidan fanns centralmakten, riksintresset, som gick samman med bruk och bolag. De ville ha skogen för bergsbruk och export, senare för utförsel av trävaror. Å andra sidan fanns allmogen. Den såg skogen i den enskildes och i byns perspektiv. Jakt, vedtäkt, svin i ollongång, bete åt får och kor var viktigare för deras frihet och oberoende än abstrakta plussiffror i nationalinkomsten.

Men folkets och överhetens attityd till skogen hade kärvheten gemensam. Nybyggaren hade huggit upp den glänta ur skogen där han med möda fick upp sina rovor och sin säd och där mossornas försök till återerövring av förlorad mark medförde ständig försvarskamp. Ända in på de ännu så länge små och fåtaliga städernas knutar trängde skogen, och att 1600-talets poesi inte är direkt svärmisk inför naturen har förklarats – av skogshistorikern Bertil Boëthius – med att folk i gemen hade en sådan mångfald av naturupplevelser. När skogen någon gång dyker upp i dikten är det i kärlekslösa deklamationer om dess mörker och ruttnande dysterhet:

Skummoge, lavoge, mossoge trä, utav ödlor förtärde
Ruttnande, skyhöge, gamle, hel bare, torreste tallar,

skrev Anders Volimhaus Lejonstedt.

Tendensen fortsatte in på 1700-talet, som den finländske litteraturhistorikern Henrik Hil-

dén för länge sedan utredde – i *Studier av naturen i Linné-seklets svenska diktning* (1925). Någon smak för den vilda barrskogen var det ännu inte fråga om. Skalderna placerade fagra nymfer med picknick-korg i ljusa herdlandskap. Allt var kyskt och yppigt. Att tukta och förädla naturen var ännu bragd och dygd med stöd i Mosebok och i bukolisk diktning alltsedan romaren Vergilius. »Ty utav ödemark att göra lustegård/det visar att man har om landsens heder vård», skrev Haquin Spegel, känd från många psalmer i vår psalmbok, strax innan seklet gick in. Skogen skulle röjas undan. Hur njöt man inte när man kunde se resultatet: »Där fordom tall och gran på skarpa bergen vuxo, där är orangerie.»

Först med Torild och romantiken vaknar på allvar svenskens smak för den vilda naturen. Tegnér skrev hyllningsdikter till sin barndoms ekar. Elias Martin inledde ett stämningmåleri som bröt tvärt mot klassicismens tuktrade herdlandskap. Kring 1800-talets mitt tog Marcus Larsson vid och flyttade den svenska själen rakt in i den ljusdunkla storskogen, där den kunde förbli med hjälp av sagodiktare som Elsa Beskow och konstnärer som John Bauer.

Från sekelskiftets nationella romantik går sedan en tråd in i den skogsdiktning som följt i vårt eget århundrade och som beklagat vad man uppfattat som ett allt hänsynslösare skogsbruk. »Det är andakt mellan granarna», skrev Ekelöf. »Varje löv är ett öga», skrev Sara Lidman. Till och med det omvälvande och symboliskt viktiga året 1968 handlade på sitt sätt om skog. Göran Sonnevi skrev i sin »Dikt maj -68», att »människornas liv/är omöjligt utan det ljusst gröna som slår ut». Diktningen om skogen har blivit en protestlyrik. Medan Sten Selander och Harry Martinson på 1930- och 1940-talen skrev en ekologisk dikt byggd på iakttagelse och under, har hos skogsskalder som Bengt Berg och Per Helge en militans känts nödvändig. »Här, i överlevnadens utmarker/samlar man sig på nytt/Motståndets signaler spikas åter på kyrkportarna», hette det i en samling med titeln *Av skog är du kommen* (1980). Ett samvete som Elsa Graves har fått gälla för många när hon i »Luftandens klagosång» och andra dikter anklagat det samhälle som med förurning och kalhyggen sökt ta skogen med våld.

Skogens historia står alltså delvis att finna i litteraturen, det är därför jag lämnat dessa exempel. Man bör förstås hela tiden fundera över diktens representativitet; det är långtifrån alltid de vanligaste folkliga tänkesätten som får röst hos skalderna. Men dikten i sig är verklig och när dikten handlar om skog, så ingår den därmed i skogens historia.

IV

Också utanför dikten har det funnits en retorik om skogen, gärna framburen av ekonomiska förhoppningar. Tidiga tecken finner vi i 1700-talets myllrande ekonomiska litteratur, där man i *Vetenskapsakademiens handlingar* och på andra håll tryckte glada rapporter om löftesrika exoter. Linné själv föreslog att man borde starta plantagebruk på kalfjällen och introducera »Siberiska Cedern», som kunde ge olja och nötter, och »Röda Granen», som gav Strasbourgterpentin och bräder. Den merkantilistiska nyttokulten genomsyrade Linnés vision, som han för övrigt avrundade med förhoppningen att även saffran borde kunna planteras ut, förslagsvis av »små barn, krymplingar och förklamade», och att därigenom dyrbar saffransimport skulle kunna undvikas. Vetenskapsakademien beslöt prompt förskriva frön för plantering »på Gellivare».

Genomgående var Linné optimistisk inför möjligheterna, men mindre glad inför vad som faktiskt presterades. Vid Lycksele, som han passerade på sin lapplandsresa 1732, såg han skogen »full av stora tallar, helt fåfäng, ty ingen gör hus av honom och av ingen ätes han. Mig tycktes han kunde göra tjänst, om bäck och tjära brändes av honom».

Den patriotiska retoriken kring skogens rikedomar skulle tillta under 1800-talet, när virkeskapitalet fick större värde på marknaden. Men alla var inte glada över den utvecklingen. Intressant nog är en av de tidiga skogsdebattörerna, Carl Adolph Agardh, biskopen och botanisten, inte någon reservationslös anhängare till kommersialiseringen av den svenska sko-

gen. I den 400-sidiga volym om skogen (1857) som han intog i sin *Statsekonomisk statistik öfver Sverige*, skriver han att det är »egendomarnas betraktande såsom handelsvaror» som varit pådrivande i förstörelsen av skogarna. Istället borde folket självt få förvalta sina tillgångar. Skogens värde var i första hand nationellt, den behövdes för folkets och landets fortbestånd – inte bara för dess ekonomiska värden. Agardh framställer ett argument som idag närmast kunde kallas ekologiskt. Skogarna sörjde för fuktens bevarande, de var ett yttersta livsvillkor för den fattige – »en välgörehetsanstalt i den aldra största scala, underhållen af naturen». Skogslivet var ett villkor för »lifvets behag». Och som sådant var det omöjligt att värdera i pengar, det var »oköpeligt, outbytligt emot något annat».

V

I Agardhs varningar för »kosmopolitiska» teorier och i hans plädering för en god och allvis statsmakt igenkänner vi den socialkonservative efterromantikern. Detta bör noteras – ty i inställningen till skogen döljer sig ofta just en ideologisk dimension, som naturligen intresserar en idéhistoriker.

Förhållandet blev uppenbart mot slutet av 1800-talet i den segslitna debatten om den norrländska skogsfrågan, eller Norrlandsfrågan, som den också kallades. Där fanns en falang, som grep tillbaks på just de argument som Agardh framfört. Man menade exempelvis att skogen var ett nationellt kapital som skulle brukas uthålligt och för lokala behov. Man var skeptisk till kommersialiseringen, eftersom den kunde hota självägandet bland de norrländska bönderna, som genom avvittringen blivit skogsägare och vars hemman bolagen nu som bäst var i färd med att förvärva.

Denna opinion, som bekämpade skogsbolagen, var brokigt sammansatt, både radikaler och konservativa ingick i den. Särskilt på den konservativa sidan underströk man böndernas roll – som upprätthållare av den svenska folkstammen, som kärnan i försvaret, som »rikets must och mærg». Impulserna till dessa idéer kom inte minst från Tyskland, där man pekade på städerna som farliga, både för de sjukdomar som spreds därifrån och för de radikala idéer som där kunde få fotfäste på kaféer och bland intellektuella. Landsbygdens folk höll nationens »blod friskt». »Bolagsväldet» och proletariseringen skulle få denna kraftkälla att sina.

På den andra sidan i debatten stod en marknadsliberal opinion, främst uppbydd av trävaruintressena. Där menade man att det vore fel att förhindra industrins expansion; den drog in exportinkomster som gagnade nationen. Att lagstifta om skogsköpen vore att hämma något som Frans Kempe, den ledande företrädaren för denna opinion, kallade »utvecklingslag». Precis som skett i USA, Tyskland och England så måste Norrlands naturresurser, framförallt skogen, komma till industriell användning.

Argumentet uttryckte en deterministisk framstegstro på utvecklingslärans grund, som Kempe kunde formulera med större självkänsla än de flesta andra, bland annat därför att han hade en biologisk utbildning bakom sig i Uppsala från de år då darwinismen slog igenom och evolutionära tänkesätt bröt fram. Hans vänner från studieåren blev framstående företrädare för dessa tänkesätt på det vetenskapliga planet, Kempe förvaltade idéerna på det ideologiska.

Den norrländska skogsfrågan var således en konflikt om skogen, men den går att analysera idéhistoriskt. Inte bara de traditionella ideologierna, socialism, konservatism, liberalism, gjorde sig gällande i debatten, det förekom även mer gränsöverskridande hållningar. I min forskning om den norrländska skogsdebatten har jag identifierat både en form av populistisk vänsterradikalism och olika varianter av konservatism, som förut varit skäligen obeaktade i svensk ideologihistorisk forskning. Man kan tycka att det är litet märkligt att jag kunnat göra det med utgångspunkt i skogens historia, men jag är övertygad om att det inte är det sista fyndet av denna art.

VI

Som idéhistoriker finner man i skogshistorien även andra intressanta inslag. Ett är den nationella mytbildning som uppstår kring skogen, framförallt i samband med industrigenombrottet. Sverige blev nu i retoriken ett skogarnas land, och Norrland, där skogen fanns, blev »framtidlandet», rikets skattkammare, »Sveriges Amerika» kallat i en allt brokigare flora av press och pamfletter.

Stommen i detta betraktelsesätt var ekonomisk. Vissa år kring sekelskiftet kom mer än hälften av landets samlade exportinkomster från skogen, och svensk framstegstro bar delvis skogen till sitt upphov. Men synsättet bröt igenom i skilda läger och handlade långtifrån alltid om pengar. På nytt höll sig skalderna framme. Hemmet Sverige var för Snoilsky i en sonett från 1870-talet »tall och gran». Lars-Gunnar Romell, ekologen och skogsbotanisten, talade på 1920-talet lyriskt om sambandet mellan skogen och »det svenska sinnet». Mellan dessa yttranden ligger ungefär ett halvt sekel. Någonstans vid mitten av denna period skaldade Heidenstam om svenskarna som »ett skogsfolk . . . furor och djurgårdsekar susa över svensk lyrik». När *Läsebok för folkskolan*, denna klenod, skulle ges ett nytt omslag – året var 1907 – så gjorde Olle Hjortzberg en gran, vars yviga och moderliga grenverk svepte in det timrade lilla hemmet med hjärtan på fönsterluckorna. Klangen i devisen var grått fornsvensk i tidens stil, men samtidigt ekologiskt manande: »Lyssna till den granens susning, vid vars rot ditt bo är fästat.»

En gestalt som i ovanligt tydliga ordalag artikulerade denna nya nationella myt om skogen var den mångsidige geografen och botanisten Gunnar Andersson. Även om han idag är okänd för de flesta skulle jag vilja utpeka honom till en verklig centralgestalt i den svenska skogshistorien.

För Andersson var skogen en hävarm för den svenska nationen. Den var vårt främsta nationella kapital och med inkomsterna den gav skulle vi få råd att hålla igång den andliga odlingen, kultur och vetenskap. Sveriges tillvaro som kulturnation vilade på skogsbruket. Andersson tillhör de många som vid denna tid griper tillbaks på nästan rudbeckianska argument: i Sverige är vintern den stora förmånen, då ligger sjöarna tillfrusna och snön djup så att virket kan köras fram ur skogarna. När våren kommer tinar de djupt nedskurna flottederna från mynningen och uppströms, till skillnad från i Sibirien och Kanada, där floderna tinade från källorna och orsakade isproppar så att virket flöt ut över de flacka stränderna. Till de naturliga förmånerna kom arbetskraften, ett friskt och tåligt släkte, som Andersson uttryckte saken, som »till billigt pris ställde sig i den nya näringens tjänst». En skogssyn som denna skulle kunna kallas instrumentell; det var skogens nytta – för människorna, för företagen, ytterst för nationen – som stod i centrum.

Gunnar Andersson planerade medvetet för skogsnäringens framtid. Han gjorde en översikt av kvaliteten på olika skogar och kom fram till att de statliga skogarna var bäst skötta, därefter kom bolagens, herrgårdarnas och godsens skogar. Längst ner på skogsvårdens rangskala stod bönder och småbrukare. Bönder saknade förmåga att tänka långsiktigt, menade Andersson. De ägnade sig åt den förkastliga »bondblädningen», som bestod i att ta ut de livskraftiga träden och lämna de oväxtliga och usla att fortplanta sig. En metod blev förstås uppfostran – bönderna skulle läras upp i vetenskapligt skogsbruk, de skulle besöka utställningar, gå på kurser och läsa böcker. En folkbildning på sitt sätt, med anor i lantbruksupplysningens långa tradition.

Ett annat sätt att dra försorg om skogens framtid vore att öka den vetenskapliga kunskapen om den. Andersson var själv lärare vid Skogsinstitutet och när Statens skogsförsöksanstalt grundades 1902 hamnade han, jämte andra stormän i skogshistorien som Henrik Hesselman, på anstaltens lönelista. Det moderna svenska skogsbrukets alltmer vetenskapliga prägel har Andersson som en av sina viktigaste ideologer.

Omsorgen om det vetenskapliga skogsbruket hänger nära samman med Anderssons geo-

grafiska verksamhet. Efter ytterligare några år, 1909, blev han nämligen vår förste professor i ekonomisk geografi vid den nybildade Handelshögskolan. Själva ämnet var nationellt till sitt innehåll; dess kärna var att kartlägga och beräkna naturresurserna, och det var vad Andersson redan under flera år hade gjort i sin forskning. Han hade skrivit om behovet av en svensk skogsstatistik, han hade skrivit om flottledernas transportekonomi och i otaliga artiklar och böcker om norrlandsskogarnas växtbiologi, inte minst med det uttalade syftet att undersöka deras tillväxt.

Jag har uppehållit mig en stund vid Gunnar Andersson därför att vetenskapliggörandet av skogsbruket är en viktig process, som ur ett idé- och vetenskapshistoriskt perspektiv tillhör det verkligt centrala i skogshistorien. I svensk vetenskapshistoria är skogsforskningen hittills mycket sparsamt beskriven, och i den skogshistoriska forskning som gjorts inom skilda discipliner är det vetenskapshistoriska inslaget blygsamt. Jag har själv försökt att något avhjälpa denna brist, men mitt arbete har som sitt kanske främsta resultat avkastat insikten att här måste kraftinsatser till.

VII

Ett område, som på ett plan är sociologiskt och ekonomihistoriskt men som också i hög grad har med vetenskapshistorien att göra, är de upprepade konflikterna om olika skogsbruksmetoder. När Uno Wallmo år 1897 efter tysk förebild lanserar sin bländningsidé och möter skarpt motstånd från trakthyggesbrukets förespråkare, så är det inte bara en åsiktsskillnad det gäller. Argumenteringen var från båda hållen vetenskaplig. Wallmo talade för den »amfiteatriska» skogen, träd i olika åldrar som skyddade varandra men som också på grund av trädens olika höjd fick tillräckligt med ljus allesammans. Han talade också om våtmarkernas betydelse; trakthyggesbruket skulle sänka grundvattennivån, orsaka uttorkning och utrota vadarfåglar och andra arter. Trakthyggesprofeterna, på nytt med MoDo-disponenten Frans Kempe i främsta ledet, menade att effektiviteten fordrade större arealer.

Jag kan se framför mig brett upplagda studier kring skogsbruksmetodernas växlande öden. Det vore också intressant att utröna vad som ytterst ligger bakom argumenten. Hos Kempe anar man givetvis ekonomiska intressen. Senare företrädare för kalhyggesmetoden har måhända rationaliserat den teknologiska nödvändigheten med vetenskapliga argument; det vet jag inte, en undersökning i denna riktning återstår att göra. Hos Wallmo framträder snarast en romantisk attityd: en skog bör vara en skog, kalhygget strider mot skogens idé. Pietet, inte instrumentalism bör vägleda skogsbruket. Betecknande nog hyste Wallmo också en outrotlig fruktan för att skogen skulle ta slut; inom en mansålder skulle det inte finnas en tall kvar i landet, hävdade han med stöd i omsorgsfullt uppställda siffrerader. Den mansåldern har gått, ännu finns det tallar kvar.

VIII

En annan fascinerande forskningsuppgift, som också den har med vetenskapliggörandet av skogsbruket att göra, är synen på skogen under skilda tider och i olika sociala grupper. Redan vid mitten av 1800-talet kunde man apropå de fjällnära skogarna i Lappland höra argument som att träden fungerade som en stormkappa, att de modifierade temperaturväxlingarna och att de sörjde för fuktbalansen. Man åstadkom rentav en särskild lagstiftning för lapplandsskogarna, som ansågs känsligare än andra.

När fjällnära skogar debatterats på nytt under 1980-talet har det varit utifrån avsevärt bättre kunskapsunderlag, men de gamla argumenten har återkommit. Ännu synes inte kunskapen vara så fullständig att inte också värderingar av de mest skilda slag kunnat göra sig gällande. De som för mer än hundra år sedan argumenterade för skydd av fjällskogarna gjorde det utifrån en helhetssyn på skogen: den var inte bara ett virkesförråd, utan också en klimat-

faktor, ungefär som Agardh menat. De som försvarar fjällskogen idag använder vetenskapliga argument och bekymrar sig utifrån en ofta solid biologisk bildning för vår gemensamma miljö, det är otvivelaktigt. Men man kan också se engagemanget som uttryck för ett egenintresse. De starkaste rösterna till förmån för fjällskogarna tycks inte komma från dem som bor i deras omedelbara närhet – även om de hörs också där – utan från grupper med sin förankring i den urbana medelklassen som utnyttjar skogen på semester och andra ledigheter.

Ett parallellfall finns i debatten om främmande trädslag. Bland urskogsvännerna finns, tror jag man kan säga, ett slags äkthetsideal. Främmande inslag i skogen är skadliga just för att de är främmande. Jag kan rentav tänka mig att detta skäl är nog så viktigt som de forskningsresultat som tycks visa att skogen inte tål exoterna (om det nu är det forskningen kommit fram till, det verkar svårt att bli helt säker). Forskningsresultat blir slagträn i debatten, medan trädslagets symboliska och ideologiska roll – granen och särskilt furan är avgjort mer nordiska – är det som avgör ställningstagandet.

Jag betonar att det sistnämnda är en hypotes. För att vara säker på om den är korrekt måste man utforska trädslagspuritanernas skrifter och ikonografi, deras »stil» och attityder. Det har jag inte gjort på något systematiskt sätt, och jag undrar om någon gjort det. Däremot vet jag att det finns en tradition från naturskyddsrelsens allra första tid att betona just ursprungligheten och kombinera detta med kulturell och nationell purism, och jag tror inte denna tradition är utdöd. Karl-Erik Forsslund, den oförliknelige brunnsviksrektorn, motsatte sig både hotell, snus och vattenkraftverk. De danser han föredrog var vals och polkett, »varken negerkrumsprång, sydamerikanska idiotpiruetter eller parisiska apachevidrigheter». Likaså föredrog han som bekant att man varsamt for i skog och mark, och inte rev av trädens bark.

Även det andra lägret i fjällskogs- och trädslagsdebatterna har sin stil: rationalismens, nytotänkandets, slipstvängets och konkurrensens. Jag inbillar mig att skogsföretagens strategier är arvtagare till den instrumentalism Gunnar Andersson stod för: det viktiga är avkastningen från skogen, dess estetik eller känslomässiga värden är underordnade.

Det är för mig som vetenskapsman inte i första hand viktigt att välja mellan dessa bägge hållningar, puritanismens och instrumentalismens. Däremot måste jag fråga mig hur och varför de uppkommer. Det finns starka skäl att se myten om Sverige som ett resursrikt skogsland, förutbestämt till framgång, som nära knuten till de behov industrialismen skapade. Den instrumentella natursynen var rationell i en ekonomi, där de stora värdena låg i omvandlingen av råvara till förbrukningsvara. Där var puritanernas natursyn i minoritet.

Det är knappast en alldeles orimlig hypotes att betrakta den nya natursyn som växer fram bland yngre medelklassmänniskor i städerna som en produkt inte bara av ideologiska modeströmningar, utan också som en avspeglning av den ekonomiska utvecklingen. Man är skeptisk till råvaruexploateringen, därför att man upptäckt miljöförstöring och ekologiska risker, men kanske minst lika mycket för att man har ett intresse av att utnyttja en någorlunda orörd natur för sina fritidssysslor: friluftsliv, fiske, jakt, sport. Den puritanska hållningen har blivit mer tidsenlig.

Det finns också ekonomiska intressen i fritiden. Beräkningar visar att turismen i Jämtland nuförtiden sysselsätter fler människor än jord- och skogsbrukssektorerna sammantagna. Ekvationen är inte enkel, men kvintessensen är ofrånkomlig: att avverka natursköna skogar kan under vissa betingelser även rent ekonomiskt innebära att man bokstavligen sågar av den gren man själv sitter på.

Idéer och värderingar har ett förhållande till dessa ekonomiska förändringar. Något tillspetsat kanske man kan säga att det var agrara, antiindustriella intressen som i sin desperata försvarskamp sökte stoppa det storskaliga skogsbruket under dess genombrottstid. Så kom en lång rad decennier då den råvarubaserade, tunga industrialismen visade sig från sin bästa sida, med stigande realinkomster och ökande standard.

Under de senaste tjugo åren har andra värden – med en medgivet äventyrlig term skulle vi kanske kunna kalla dem post-industriella – kommit i centrum för debatten. Att ge sig i kast med sådana stora skift i värderingar och tänkesätt skulle, enligt min mening, en svensk skogshistoria inte skygga för.

REFERENSER

I förhållande till skogsnäringens betydelse är svensk skogshistoria försummad, även om man inom i synnerhet den ekonomiska historien svarat för många värdefulla insatser. Många företagshistoriker innehåller nyttig forskning, liksom de arbeten som finns om skogsarbetarnas politiska och fackliga strävanden. Etnologer har gjort viktiga studier av skogslivets och skogsarbetets kulturella sidor. Min egen skogshistoriska bildning har befruktats av bidrag från flera olika vetenskaper, men också av konsten, musiken och litteraturen. Här vill jag särskilt nämna tre vetenskapliga arbeten som betytt mycket för mig. Jag har haft stor glädje av Bertil Boëthius' fina klassiker, *Ur de stora skogarnas historia*, vars första upplaga kom 1917 (omtr. 1955). Ett värdefullt arbete när det gäller de juridiska aspekterna är Per Stjernqvist, *Laws in the Forest* (1973). Geografer har av naturliga skäl sysselsatt sig med skogshistoriska problem rörande kolonisation, bebyggelsemönster och resursutnyttjande; ett redan nästan klassiskt arbete bör nämnas, Erik Bylunds *Koloniseringen av Pite lappmark* (1956).

Ur idé- och vetenskapshistorisk synvinkel återstår på skogshistoriens område nästan allt att göra. Inblickar i den kvantitativa sidan av skogsforskningens tillväxt ges emellertid i Gunnar Erikssons *Kartläggarna: Naturvetenskapens tillväxt och tillämpningar i det industriella genombrottets Sverige* (1978). I den mån skogsforskningen varit en del av den ekologiska forskningens utbredning kan man följa den i Thomas Söderqvist, *The Ecologists: From Merry Naturalists to Saviours of the Nation* (1986). Många väsentliga observationer speciellt av den äldre naturuppfattningen i Sverige ges av Karin Johannisson, »Det sköna i det vilda», i *Paradiset och vildmarken: Studier kring synen på naturen och naturresurserna*, ed. Tore Frängsmyr (1984). Mitt eget arbete med skogshistoriska problem har jag redovisat i uppsatser som »Natur och kultur: Skogen och fosterlandet i det industriella genombrottets Sverige», *Lychnos* 1981–82; »Norrlandsfrågan: Idéer och debatt i samband med det industriella genombrottet», i *Paradiset och vildmarken*; »Frihetens hemman på jorden», i *Den dolda historien*, eds. Ronny Ambjörnsson & David Gaunt (1984). Ett knippe artiklar som behandlar skogen ur okonventionella synvinklar – inte minst de konstnärliga – är *Sinnenas skog*, ed. Sverker Sörlin (1983). Ett större, just utkommet arbete är Sverker Sörlin, *Framtidslandet: Debatten om Norrland och naturresurserna under det industriella genombrottet* (Stockholm: Carlsson Bokförlag, 1988). Vad beträffar föreliggande uppsats hänvisar jag i synnerhet till det sistnämnda arbetet och där anförd litteratur.